

DATE NOI DESPRE CULTURA MATERIALĂ MEDIEVALĂ URBANĂ DIN MOLDOVA

ALEXANDRU ANDRONIC

Medievistica noastră și-a îmbogățit în ultima vreme în mod simțitor domeniul cunoașterii mai amănunțite a vieții urbane din Moldova datorită unei permanente confruntări a surselor documentare interne și externe cu numeroasele date arheologice, obținute din abundență în urma cercetărilor efectuate la Suceava, Piatra Neamț, Vaslui, Iași, Baia, Birlad, Roman și Siret.

Astfel, pentru cunoașterea vechimii așezărilor de caracter urban din secolul al XIV-lea din Moldova, considerăm ca un bun câștigat pentru actuala istoriografie precizările recente privind existența încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea a unei liste locale de orașe moldovenești¹. Aceasta fiind cea mai veche informație scrisă despre orașele medievale din Moldova, ar fi fost foarte normal ca specialiștii noștri să fi încercat a rezolva, pe baza datelor arheologice existente, problema atît de spinoasă a constituirii ca atare a orașului medieval din Moldova.

Abundența documentelor de natură arheologică, intrate deja în circulația științifică în urma publicării numeroaselor rapoarte de săpături, ne permite a preciza că toți acei care s-au ocupat, de altfel cu deosebită competență, de problema genezei orașelor medievale din Moldova² și Muntenia³, au folosit cu precădere tocmai datele furnizate de arheologia medievală, iar concluziile la care au ajuns reprezintă, după părerea noastră, rezultatul unei aprofundări a problematicii respective, ceea ce infirmă din capul locului aserțiunea cercetătorului M.D. Matei că mecanismul intern al procesului îndelungat de constituire a așezărilor urbane din Moldova ar fi fost doar intuit de cercetătorii preocupați a cunoaște și rezolva cît de cît această problemă⁴.

Dovada că rezultatele unor cercetări din domeniul culturii materiale medievale urbane din Moldova au depășit de mult faza intuirii ne-o oferă dezlegarea problemei genezei așezării urbane feudale Iași, cu care prilej s-au documentat etapele de dezvoltare ale acestei așezări medievale, subliniindu-se îndeosebi constatarea că așezarea medievală urbană de la Iași a luat naștere dintr-o așezare rurală, în virtutea unui îndelungat proces social-economic⁵.

Pentru înțelegerea procesului îndelungat de transformare a așezării rurale Iași într-o așezare urbană, încă la începutul epocii feudale, de o importanță deosebită au fost descoperirile de pe locul curții domnești din Iași, unde s-au identificat niveluri de locuire din perioada feudalismului timpuriu. Materialele arheologice descoperite la Iași, la curtea domnească, și aparținînd așezării feudale timpurii sînt reprezentate mai ales prin ceramica de tip Hlincea II, datînd din secolele XI—XII, precum și prin ceramică și obiecte de os din secolul al XIII-lea.

Astfel, fragmentele ceramice descoperite în nivelul de locuire din secolele XI—XII aparțin unor vase lucrate la roata înecată de picior, dintr-o pastă cu nisip în compoziție, de culoare brun roșcată sau cenușie și cu un decor caracterizat prin linii paralele, dese sau rare, mai mult sau mai puțin adîncite în pastă. Această ceramică își găsește cele mai apropiate analogii în ceramica descoperită în Moldova în așezările, datînd din perioada feudalismului timpuriu, de la Dănești⁶, Hlincea⁷ și Rădăuțeni⁸. În plus, ceramica mai sus-amintită este asociată la curtea domnească și cu un amnar de fier, foarte asemănător cu cel descoperit în așezarea din secolele XI—XII de la Hlincea, corespunzînd fazei Hlincea II⁹.

¹ Al. Andronic, *Orașe moldovene în secolul al XIV-lea, în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, în «Romanoslavica», București, XI, 1965, p. 203 și urm.; C. C. Giurescu, *Tirguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967.

² Al. Andronic, *La contribution des recherches archéologiques à l'histoire de la ville de Jassy*, în «Dacia», N.S., IX, 1965, p. 463 și urm.

³ Șt. Olteanu, *Cercetări cu privire la geneza orașelor medievale din Țara Românească*, în «Studii», XVI, 1963, nr. 6, p. 1255 și urm.

⁴ M. D. Matei, *Problema de cultură arhitecturală în Moldova medievală*, în «SCIV», 16, 1965, 3, p. 533.

⁵ Al. Andronic, Eug. Neamtu și M. Dinu, *Cercetările arheologice de la Curtea Domnească din Iași*, în «Arheologia Moldovei», vol. V, 1967, p. 169 și urm.

⁶ M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Sondașul arheologic de la Dănești*, în «Materiale», VIII, p. 54, fig. 11/4.

⁷ *Sanserial Hlincea-Iași*, în «SCIV», IV, 1953, 1—2, p. 316, și urm. fig. 5/23.

⁸ D. Gh. Teodor, *Săpăturile arheologice de la Rădăuțeni*, în «Materiale», VIII, p. 723, și urm.

⁹ *Sanserial Hlincea-Iași*, în «SCIV», IV, 1953, 1—2, p. 312, și urm.; fig. 7/7.

Nivelul de locuire din secolul al XIII-lea este documentat prin resturi de ceramică și de obiecte din corn. Fragmentele ceramice descoperite în acest nivel provin de la vase lucrate la roată, dintr-o pastă zgrunțuroasă, cu nisip și scoică pisată în compoziția ei, cu ardere neuniformă, de culoare cenușie și cu pete roșii sau cenușii-roz sau de culoare roz-gălbuie. Vasele au buza dreaptă și puțin evazată în afară.

Deosebită importanță prezintă descoperirea a patru împungătoare de corn de cerb care păstrează urme de prelucrare. După stadiul de prelucrare, de la tăiere și șlefuire până la finisare și ornamentare, aceste obiecte de corn reprezintă resturile unei activități meșteșugărești bine precizate, atestând, după toate probabilitățile, existența unui atelier pentru prelucrarea cornului.

Astfel, două împungătoare, după operația de desprindere din cornul de cerb, au fost doar ascuțite puțin și șlefuite la virf, păstrând la capătul opus numai urme de tăiere. Al treilea împungător, mai lung, a fost șlefuit în întregime, dându-i-se și o formă patruleteră la partea superioară. În fine, al patrulea împungător, după șlefuire și finisarea formei, a fost ornamentat cu un decol din puncte adâncite și linii incizate.

Împungătoare din corn, asemănătoare ca formă și ornament, au fost descoperite în așezările feudale timpurii din secolele X—XII nu numai în Moldova, ci și în Dobrogea. Astfel, decolul din puncte sau puncte în cercuri se întâlnește pe obiectele de os descoperite la Garvân¹⁰ sau la Dănești¹¹, dovedindu-se prelucrarea în această vreme a osului și cornului în unele așezări rurale. De asemenea sînt concludente și descoperirile din așezarea feudală timpurie de la Rădăcăneni, unde este atestată prelucrarea cornului de cerb¹², precum și din așezarea de la Prodana—Birlad, din secolele XII—XIII, unde s-a documentat prezența unui atelier pentru prelucrarea cornului¹³.

În felul acesta, descoperirile de pe locul curții domnești de la Iași, atestând existența unor niveluri de locuire din perioada feudalismului timpuriu, contemporane cu așezările feudale timpurii rurale de la Dănești, Hlincea, Rădăcăneni și Prodana-Birlad, dovedesc continuitatea de locuire în această parte a așezării feudale Iași tocmai acolo unde, datorită cercetărilor arheologice din ultima vreme, a fost identificat nucleul inițial al târgului feudal.

Incontestabil, aceste niveluri de locuire aparțin unei așezări cu caracter rural. De asemenea, resturile de cultură materială descoperite la Nicolina, Hlincea, Holboca, Dancu, Abator, Capul Rediului, Munteni și dealurile Copou și Breazu¹⁴ prezintă la rîndul lor importante dovezi arheologice referitoare la existența în această vreme și a unor așezări rurale, situate în jurul viitorului târg feudal Iași, și care au gravitat din punct de vedere economic către centrul urban de mai târziu.

De asemenea, este importantă și constatarea, făcută în urma săpăturilor metodice de pe teritoriul orașului Iași, incluzînd și locul vechii curți domnești, că în așezarea medievală de la Iași, transformată în oraș dintr-o așezare rurală, nu s-a putut surprinde existența unei horodiști. Reprezintă oare această constatare un indiciu că orașele noastre medievale n-au cunoscut faza horodiște? Indiscutabil că nu. Pentru așezarea de la Iași, mecanismul constituirii din punct de vedere topografic al nucleului viitorului oraș medieval nu cunoaște această fază. La Iași lipsește o fortificație din pămînt și lemn, de tipul horodiște, care să fi precedat atît fortificația din piatră a Curții și Palatului Domnesc, cit și fortificația viitorului oraș.

În schimb, această fază preurbană a fost identificată recent pe teritoriul actualului oraș Suceava, unde a fost descoperit șanțul și valul de apărare al unei așezări datînd din prima jumătate a secolului al XIV-lea, mai precis dintr-o perioadă anterioară mutării capitalei Moldovei aici și a extinderii teritoriale a târgului feudal Suceava, proces care a avut loc către sfîrșitul secolului al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea. Descoperirea acestui șanț și val de apărare al unei așezări aflată între Calcaina și Mirăuți și care reprezintă sub raportul topografic și al documentelor arheologice o fază preurbană, constituie tocmai veriga de legătură atît de mult căutată de unii cercetători în ceea ce privește rezolvarea problemei referitoare la desfășurarea mecanismului intern al înelungatului proces de constituire a orașelor medievale din Moldova¹⁵. Totodată se impune și semnarea unei particularități a horodiștei de la Suceava, care, din punct de vedere topografic, nu coincide teritorial cu nucleul orașului feudal din secolele XIV—XV, acesta din urmă dezvoltîndu-se în faza imediat următoare, dincolo de limitele teritoriale ale horodiștei respective.

Acastă așezare existentă la Suceava, anterior construirii primelor fortificații de piatră de la Șcheia sau de la Cetatea de Scaun, sau chiar a fortificațiilor de pe teritoriul orașului medieval Su-

¹⁰ I. Barnea, *Meșteșugurile în așezarea feudală de la Garvân (sec. X-XII)* în « SCIV », VI, 1955, 1—2, p. 110—113, fig. 6/1,9; Idem, *Byzance, Kiev et l'Orient sur le Bas-Danube du X-e siècle*, în « Nouvelles Etudes d'Histoire », București, 1955, p. 169, și urm., fig. 4/4; idem în « Dinogeția », București, 1967, p. 84—95, fig. 44—48.

¹¹ M. Petrescu-Dimbovița și Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 56, fig. 9/2.

¹² D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 786, fig. 5/7.

¹³ D. Gh. Teodor, V. Psiade și E. Păpușoi, *Santierul arheologic Prodana-Birlad*, (în manuscris).

¹⁴ N. Zaharia, *Recunoașterea arheologică executată de colecțiile Muzeului de Antichități din Iași în 1953*, în cuprinsul *Moldovei*, în « SCIV », VI, 1955, 1—2, p. 287; Idem, *Cercetări de suprafață efectuate în Moldova în cursul anului 1954*, în « SCIV », VI, 1955, 3—4 p., 898—899.

¹⁵ Încă din 1951, I. Nestor a atras atenția asupra importanței locului situat între Cetatea de Scaun, vechea curte domnească și biserica Mirăuți, unde s-a efectuat atunci un sondaj, dinsoare aici ar fi trebuit să apară, « neapărat, urme serioase de construcții în cazul în care vechiul oraș s-ar fi întins în această regiune ». Cf. « SCIV », III, 1952, p. 431.

ceava, trebuie să fi fost de tipul acelor așezări care sînt numite în documentele latine *forum* sau în cele slavone *torg*. În felul acesta se clarifică într-o mare măsură cunoașterea etapelor de evoluție ale așezărilor de caracter urban din Moldova a căror nomenclatură medievală este cît se poate de elocventă: *forum-oppidum-civitas*, corespunzînd în actele slavone denumirilor de: *torg-misto-gorod*.

Astfel, socotim absolut necesar să modificăm tabloul prezentat recent privind fazele inițiale ale procesului formării orașului medieval moldovenesc¹⁸, în sensul admiterii ipotezei că și unele din orașele noastre au cunoscut faza horodiște, ca fază preurbană.

Însă, este absolut necesar să facem rezerva convenită că această fază, dovedită deocamdată în așezarea premușatină Suceava, nu este obligatorie pentru toate așezările de tip urban din Moldova, deoarece nu toate așezările s-au constituit ca orașe în aceeași vreme. Indiscutabil, se impune o cercetare foarte atentă și o analiză gradată a tuturor elementelor furnizate de documentele arheologice, a căror confruntare cu datele izvoarelor scrise devine absolut obligatorie.

De aceea Moldova medievală va cunoaște așezări de caracter urban aparținînd acestor trei tipuri: *forum*, *oppidum* și *civitas*. A fost deci un proces într-adevăr foarte îndelungat de constituire a orașelor medievale, mecanismul său multiplu și variat se cere a fi diferențiat în funcție de cercetarea arheologică, care, la rîndul ei, se impune a fi extrem de riguroasă și perseverentă.

Nu este lipsit de interes ca în stadiul actual al cercetărilor să încercăm o primă clasificare a centrelor urbane medievale moldovenești pornind de la constatările mai sus expuse.

Dintre orașele moldovenești existente în secolul al XIV-lea unele provin din centre urbane puternic dezvoltate încă din epoca romano-bizantină și feudală timpurie, ca Cetatea Albă și Chilia.

Altele se constituie ca orașe din așezări fortificate de tipul horodiștilor încă din prima jumătate a secolului al XIV-lea, așa cum ne apare Suceava, centru deosebit de important, aflat în strînsă legătură cu procesul de unificare și încheiere a statului feudal de sine stătător al Moldovei. Centrele urbane ca Suceava și fostele capitale ale Moldovei, Baia și Siret, trebuie să fi cunoscut faza *forum* sau *torg* în prima jumătate a secolului al XIV-lea, deoarece în a doua jumătate a secolului al XIV-lea ele sînt numite *oppidum* și *civitas* în documentele latine, sau *misto* și *gorod* în documentele slavone.

În situația de *oppidum* trebuie să fi fost și tirgul Hotin, care împreună cu cetatea respectivă și cu celelalte cetăți ale Țării Șepeniului, Țețina și Hmielov au intrat în componența statului feudal moldovenesc independent pe la mijlocul sec. al XIV-lea¹⁷.

În faza *forum* și *torg* se aflau în a doua jumătate a sec. al XIV-lea orașele Iași, Roman, Tirgul Neamț și Piatra lui Crăciun. Celelalte orașe moldovenești menționate în documentele interne din prima jumătate a sec. al XV-lea au cunoscut și ele inițial faza *forum* sau *torg* devenind centre urbane puternice în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Spre sfîrșitul sec. al XIV-lea și în prima jumătate a sec. al XV-lea, procesul de urbanizare a orașelor din Moldova cunoaște în unele centre întîrzieri, iar în altele o accelerare în funcție de factorii social-economic și politic. Din acest punct de vedere prezintă un deosebit interes concluziile la care s-a ajuns în cercetarea comparativă a orașelor medievale Suceava și Iași, constatîndu-se un paralelism frapant însă variat ca intensitate, iar în ceea ce privește desfășurarea în timp și un decalaj de aproape o jumătate de secol în favoarea Sucevei, capitala Moldovei la acea vreme.

În încheiere, se cuvine să subliniem că viața orașenească din Moldova medievală a cunoscut etape, ajungînd în sec. al XV-lea la apogeul dezvoltării sale. Ea constituie o mărturie vie a activității de zi cu zi a făuritorilor de bunuri materiale, adevărații făuritori ai istoriei. Dovada cea mai concludentă o reprezintă întreaga bogăție de material arheologic și istoric, păstrat de veacuri, subliniind mai pregnant ca orice, creația originală a poporului nostru, care n-a trăit izolat de restul lumii civilizate.

РЕЗЮМЕ

За последнее время, обработка данных документов и тех, которые были получены вследствие археологических раскопок, привела к выяснению многих вопросов относительно генезиса первых городских поселений в Молдове.

Были установлены этапы их эволюции, а также и существование в некоторых поселениях фазы — городища, предшествующей городской.

RÉSUMÉ

Dans les derniers temps la corroboration des dates obtenues des documents avec celles fournies par les fouilles archéologiques ont abouti à l'éclaircissement de beaucoup de problèmes concernant la genèse des premiers établissements urbains de la Moldavie.

On a clarifié de même leurs étapes d'évolution, aussi que l'existence d'une phase préurbaine pour certains sites.

¹⁸ M. D. Matei, *Op. cit.* p. 533 și urm.

¹⁷ Al. Andronic, *Orașe medievale în sec. al XIV-lea, în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, p. 214—215.